

**ASKER-ŞAİR ÜSKÜDARLI AŞKÎ'NİN KASİDELERİNDE
TUĞ VE TUĞ ARACILIĞIYLA OSMANLI'DA KIZILELMA ANLAYIŞI**

*(The Understanding of the Red Apple in the Ottoman Through The Brigadier and the Bregadier
Odes of the Soldier-Poet Üsküdarlı Aşkî)*

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 30.04.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 03.07.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31.07.2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1687190

Nihat BIÇAK

Dr.

orcid.org/0000-0002-6483-3752

nihatbicak87@gmail.com

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atıf Bilgisi:

Bıçak, N. (2025). Asker-Şair Üsküdarlı Aşkî'nin Kasidelerinde Tuğ ve Tuğ Aracılığıyla Osmanlı'da Kızılalma Anlayışı. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 11(3), ss. 319-334. 10.20322/littera.1687190

Sorumlu Yazar:

Nihat BIÇAK, nihatbicak87@gmail.com

Özet

Dünyaya hâkim olma fikri dinlerde olduğu gibi devletlerin veya milletlerin tarihinde de görülür. Türk tarihinde daha sonra “kızılma” diye adlandırılan bu düşüncenin varlığına, bir ideal olarak Türklerin yazılı ilk kaynaklarında rastlanır. Osmanlı döneminde ise bir Türklük idealinden ziyade İslam’la uyumlu hâle gelen kızılma düşüncesi gaza anlayışıyla yakından ilişkilendirilir. Böylece orduda, “Osmanlı’nın fethedeceği topraklarda aynı zamanda İslam sancağı da dalgalanır” düşüncesi ve söylemi öne çıkar. Klasik Türk Edebiyatı’nda doğrudan kızılma adıyla da işlenen bu konu, bazen farklı söylem veya sembollerle ifade edilmiştir. Bu söylem veya semboller çoğunlukla Osmanlı padişahının dünyaya hükümlüğü üzerine inşa edilir. Bu hükümlüğün önemli sembollerinden biri bayrak gibi kabul edilen padişah tuğudur. Savaş zamanlarında ordunun önünde bulunan ve padişahı temsil eden tuğun hedefi, dünyanın en uzak sınırına, yani kızılmaya varmaktır. Bu konuyu şiirlerinde işleyen Üsküdarlı ‘Aşkî, şair ve asker olmasının yanında tasavvufi muhite de yakın bir isimdir. Dolayısıyla onun kızılma anlayışı hem dinî hem askerî hem de politik motivasyonu yansıtır. Kızılma sözcüğü ve düşüncesinin bilincinde olan şair, bu düşüncesini bazı şiirlerinde padişahın tuğu aracılığıyla dile getirir.

Bu çalışmada, ‘Aşkî’nin “tuğ” redifli kasidesi esas alınarak padişahın tuğu aracılığıyla Osmanlıdaki kızılma düşüncesinin içeriği ve yansıması işlenecektir. Ayrıca şairin başka şiirlerinden ve konuya paralel olarak başka şairlerden “kızılma” ile ilgili örnekler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tuğ, Kızılma, gaza, Üsküdarlı Aşkî.

Abstract

The idea of dominating the world can be seen in the history of states or nations as well as in religions. In Turkish history, the existence of this idea, which was later named as ‘Golden Apple’, is found in the first written sources of the Turks as an ideal. In the Ottoman period, the idea of Golden Apple, which was harmonised with Islam rather than an ideal of Turkishness, was closely associated with the concept of gaza. Thus, in the army, the idea and discourse that ‘the banner of Islam will also wave in the lands that the Ottomans will conquer’ comes to the fore. In classical Turkish literature, this subject, which is also directly addressed under the name of Golden Apple, is sometimes expressed in different discourses or symbols. These discourses or symbols are mostly built on the Ottoman sultan's rule over the world. One of the important symbols of this sovereignty is the sultan's brigadier, which is regarded as a flag. The goal of the sultan's brigadier, which represents the sultan and stands in front of the army in times of war, is to reach the farthest border of the world, that is to say, to reach Golden Apple. Üsküdarlı Aşkî, who dealt with this subject in his poems, is a poet and a soldier, as well as a name close to the Sufi milieu. Therefore, his conception of Golden Apple reflects both religious, military and political motivation. The poet, who is aware of the word and the idea of Golden Apple, expresses this idea in some poems through the sultan's tunic.

In this study, on the basis of 'Aşkî's ode with the repeated voice ‘brigadier’, the content and reflection of the Ottoman idea of the Golden Apple through the sultan's brigadier will be analysed. In addition, examples from other poems of the poet and other poets in parallel with the subject will be presented.

Keywords: Brigadier, Golden Apple, gaza, Üsküdarlı Aşkî

GİRİŞ

16. yüzyılın asker şairlerinden olan Aşkî'nin asıl adı İlyas olarak bilinir. “*Aşkî mahlaslı birçok şair olduğu için onunla ilgili verilen bilgiler karıştırılabilir. Çünkü bazı çalışmalara göre sayıları on beşe varan Aşkî mahlaslı şair tespit edilmiştir. Fakat bu çalışmaya konu olan Aşkî, son tespitlere göre “Yenihisarlı, Üsküdarlı, yeniçeri, Kenzü’l-hakâyık (Temhîdât) ve Muhtârname mütercimi” olan İlyas Aşkî’dir. Onun hem Yenihisar hem Üsküdarlı diye anılmasının sebebi ise Âşık Çelebî’nin bildirdiğine göre Yenihisarlı olup Üsküdar’da yaşaması ve tekrar Yenihisar’a dönmesinden kaynaklanır*” (Uzun 2011: 9-13). Onun kendi döneminin önemli tezkirelerinden Âşık Çelebî’nin *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*’sında bildirildiğine göre Kanûnî döneminde Yeniçeri ocağında bulunmuş, orada eğitim almış, padişahla seferlere katılmış, dolayısıyla padişahın yakınında bulunmuş bir şairdir. Kanûnî’nin Alman Seferi’nde öldüğü sanılarak askerlikten kaydı düşer ve geliri yok olur (Kılıç 2018: 472). Aşkî üzerine doktora tezi yapan İskender Pala’ya göre onun Alman esareti 1532’de başlayıp yaklaşık bir sene sürer ve buna kanıt olarak da 1533’te başlayan İran seferinde Aşkî’nin yer almasını gösterir. Pala’ya göre Aşkî orduya tekrar katılmış ve büyük ihtimalle ulufesini alamadığı için askerlikten ayrılmıştır. Yeniçerilikten ayrılınca Bayrâmîliğe geçen Aşkî, edindiği çevrenin sayesinde belli bir dönem kâtiplik yapmışsa da hastalığı yüzünden memuriyetten ayrılmıştır. Bu vesileyle Kanûnî’ye yazdığı övgü dolu şiirlerinde kendi durumunu da dile getirmiş; padişahın ihsan ve iltifatlarına mazhar olmuş, yüklü bir gelir ve aylık elde etmiş; bu yüklü gelirle Üsküdar’da bir yalı almış ve bu yalı yıllarca onun sohbetlerine, eğlencelerine meclis olmuştur. Yine padişahı yardım almak amacıyla yazdığı başka şiirler olsa da hangilerinin karşılık alıp almadığı net değildir (Pala 1983: 20-26).

Genel olarak Aşkî ile ilgili verilen bilgiler ve onun kendi şiirleri göz önünde bulundurulduğunda onun üç özelliği belirgin şekilde ortaya çıkar: asker olması, tasavvuf-tarikat çevresine dâhil olması ve şair olması. Şiirlerinin önemli bir kısmı seferler, savaşlar, padişaha övgü gibi konulardadır. Şiirlerindeki tasavvufî konular ise onun farklı tasavvufî çevrelerinde bulunmasından ötürü farklılık gösterir:

Riyazî, Aşkî’nin yeniçeri olmasından dolayı Bektaşî olarak zikredilmesine ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini ve şiirlerinde Bektaşilik unsurlarına rastlamadığını belirtmekle birlikte yine şiirlerinden hareketle onun Sütlüce’deki Câferâbâd Tekkesi’ne gittiğini söyler. Riyazî’nin söylediklerinin aksine onun şiirlerinde Bektaşîliğe ait unsurları içeren çok sayıda beyit vardır. Yeniçerilikten ayrıldıktan sonra ise Hacı Bayram tacı giymiştir. Fakat kaynaklarda bahsedilmemesine rağmen Aşkî, kendi eserinde Mevlevî olduğunu açıkça söyler. Şiirlerinden hareketle Edirne’de bulunduğu sıralarda Edirne Mevlevîhanesi’ne gittiği anlaşılan şairin şiirlerinde de en çok Mevlevîlik ile ilgili unsurlar yer alır (Uzun 2011: 23).

Dolayısıyla onun şiirlerinde askerlik ve savaş konularıyla birlikte tasavvufî şiirlere de sık rastlanılır. Hatta onun bu özelliklerinden dolayı savaşla ilgili birçok şiiri dinî unsurla harmanlanmıştır. Bu

çalışmada ele alacağımız Aşkî'nin “tuğ” redifli kasidesi ve yine tuğla ilgili bir başka kasidesinden gösterilecek örnekler de bu tespiti destekler nitelikte olacaktır.

Aşkî'nin üzerine kaside yazdığı tuğ, hem Osmanlı öncesi Türk devletlerinde hem de farklı kültürlerde bulunan siyasî ve askerî bir semboldür.

Tuğ, Türk tarihinde hükümlanlık ve bağımsızlık anlamları taşıyan bayrak, sancak, alem gibi siyasî ve askerî güç, yetki işaretidir. Türklerde İslamiyetin kabulünden önce tuğ, sancakla beraber ve aynı makamda kullanılır; bayrakla birlikte ordunun önünde taşınarak yol gösterirdi. Tuğ, mızrak veya mızrak benzeri uzun bir sırığın tepesine atkuyruğu bağlanmış ve ucuna altın yaldızlı top geçirilmiş bir alettir (Çoruhlu, 2012: 330).

Bu altın yaldızlı top bakırdandır (Keskin 2009: 169).

Tuğ, önceleri yak öküzü kuyruğundan yapılırken sonraları atkuyruğundan yapılmıştır. Osmanlıda ise daima atkuyruğu kullanılmıştır. Tuğ, Osmanlılarla birlikte eski Türkler, Çin ve Hintliler arasında da hanlık sembolü olarak kabul edilmiştir. Tuğun ucuna geçirilen altıntop güneşi, topun etrafındaki atkuyruğunun kılları da güneş ışınlarını, her tuğda bulunmamakla birlikte topun üzerine yerleştirilen hilal ise ayı temsil ederdi (Pakalın 1971: 522).

Osmanlıda, padişahın başka önemli mevkilerde bulunanların da tuğ sahibi olduğu görülür.

Tuğ sayısının anlamı, bütün Türklerde yaygın olmakla birlikte Osmanlılarda daha belirgindi. Tuğ sayısı, kişinin görev ve ehemmiyet derecesinin de sembolü olarak kullanılırdı. Padişahın yedi, veziriazamın beş, vezirlerin üç, beylerbeyilerin iki, sancakbeyleriyle mirlivaların bir tuğu olurdu (Pakalın 1971: 522).

Fransız seyyah Tavernier, padişahın yedi tuğ sahibi olmasını Türklerin dünyayı yedi bölüm ya da yedi iklim olarak algılamasıyla ilişkilendirir. Tavernier, ayrıca tuğların her biri bir bölgedeki hükümlanlığı temsil ettiği için de padişah dünyanın ve kralların efendisi olarak adlandırıldığını söyler (Şahin 2011: 59). Bu bilgiler doğrultusunda padişahlık tuğunun kızilelma anlayışıyla yakın bir ilişki içinde olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle tuğun ucundaki topun elmayı andırdığı ve bu topun kızıl renkteki bakırdan yapıldığı göz önünde bulundurulursa literatürde tanımlanan “kızilelma” düşüncesinin, tuğa yüklenen anlamla benzerliği dikkat çeker.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2011)'nde “Kızilelma”; “1. Osmanlılar tarafından Roma ve Viyana şehirleri için kullanılan sembolik ad. 2. Yeryüzündeki bütün Türkleri birleştirip büyük bir imparatorluk kurmayı amaç olarak alan ülkü” diye tanımlanır. Bu tanımın ikinci maddesi daha çok Osmanlıdan cumhuriyete geçiş dönemlerinden itibaren görülen “kızilelma” anlayışıyla ilgilidir. Aslında “kızilelma” adıyla olmasa da Türkleri bir çatı altında toplama fikri Osmanlıdan çok önce, Orhun Yazıtları'ndan itibaren görülür. Yazıtların hemen başlarında şu ifadeler yer alır:

Bilhassa, küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneydeki şadpıt beyleri, kuzeydeki tarkat, buyruk beyleri, Otuz Tatar... Dokuz Oğuz beyleri, milleti! Bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle, doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tâbidir. Bunca milleti hep düzene soktum. (...) Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. (...) Türk milletini toplayıp il tutacağını burada vurdum” (Ergin 2008: 3 ve 7).

Yazıtlardaki bu ifadeler, TDK'daki tanımla paralellik gösterir ve aslında Türklerin kendi tarihini tuttuğu ilk önemli kaynakta bile daha sonra “kızılma” adı verilecek bu anlayışın varlığını ispat eder.

TDK'daki tanımın ilk maddesi ise Osmanlı literatüründeki “kızılma” kullanımına dayanır. Fakat Osmanlıdaki “kızılma” anlayışı Roma ve Viyana'nın yanı sıra ilahî bir temsilci olarak kabul edilen kutlu padişahın götüreceği yerdir; tıpkı Ömer Seyfettin'in *Kızılma Neresi?* adlı hikâyesinde anlatıldığı gibi. Diğer bir deyişle kızılma, Osmanlıda fethedilmesi, ulaşılması gereken, padişahın hedef göstereceği yerdir. Osmanlı literatüründe “kızılma” bazen Roma, Viyana, Budin gibi belli bir yere karşılık gelir; bazen de belli bir yerden ziyade ulaşılacak son noktadır. Mehmet Zeki Pakalın'a göre kızılma, Türk'ün anlayacağı en son ve en uzak coğrafî nokta idi (1971: 278). “Çeşitli kaynaklarda Fatih döneminden III. Selim dönemine kadar askerlerin dilinden düşürmediği “*Padişahım, biz senin uğrunda ta Kafdağı'nın ötesine, kızılmaya dek varırız*” sözleri, Osmanlı'nın ebedî saltanatı ve bütünlüğü anlamında kullanılmıştır. Kızılma, ayrıca Osmanlı padişahlarınca da hükümdarlık alameti sayılmış, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Osmanlı padişahları albümünde Çelebi Mehmed'den III. Murad'a kadar olan sekiz padişaktan yedisinin elinde kızılma resmedilmiştir” (Gökyay 2022: 559).

Osmanlıdaki kızılma söyleminin büyük oranda Türk birliği ve idealinden farklı olarak daha çok “İslam dini ile Osmanlı hanedanlığının ebedî varlığı” amacıyla uyumlu hale getirilerek şekillendiğini söylemek mümkündür. Osmanlıdaki kızılma anlayışı, Osmanlı'nın hâkimiyet alanıyla birlikte fethedilecek yerlerde İslam sancağının dalgalanması amacını, yani “darülharb”ı ifade ederken fethedilecek yerlerin Osmanlı'nın denetimi altında kalacak olması da politik bir amaç olarak Osmanlı'nın kızılmasını ifade eder. Osmanlılarla ilgili bilgi veren ilk dönem kaynaklarından itibaren bu anlayış karşımıza çıkar:

Kızılmanın geçtiği ilk eser olarak kabul edilen Saltuknâme'de Şerif Saltık, Avrupa gezisi sırasında, Almanya ile Avusturya-Macaristan taraflarında büyük bir şehre ve o şehirde büyük bir kiliseye rastlar. Kilisenin kubbesinde elmaya benzer kırmızı altından bir top vardır. Şerif, bunun ne olduğunu sorunca “kızılma” cevabını alır. Eserin başka bir yerinde ise Sultan I. Murad, Peygamber'i rüyasında görür. Rüya da sultana önce Edirne, oradan batı, doğu, kuzey ve güneye doğru fetihler yapması söylenir. Yine rüyada kızılmaya kadar

olacak fetihlerin Osmanlı nesline nasip olacağı ve âlemin Osmanlıya boyun eğeceği müjdelendir (Şen 2017: 199-200).

Aslında Osmanlının fetih politikalarındaki başlıca motivasyonun bu rüyada anlatılanlarla benzer olduğu, *Saltuknâme*'den daha önce yazılan ve Osmanlılar ile ilgili bilgi veren ilk tarih kaynaklarında da görülür. Örneğin; *Âşıkpaşazâde Tarihi*'nde bu defa Osman Gazi'nin rüyası anlatılır. Osman Bey'in rüyasına gelen bir azizin koynundan doğan ay, gelip Osman Bey'in koynuna girer ve böylece Osman Bey'in göbeğinden bir ağaç çıkar ki gölgesi dünyayı sarar (Güneş 2021: 26). Osmanlı üzerine yapılan bazı araştırmalarda Osman Bey'in bu rüyası, Osmanlıdaki kızılcelma anlayışının kaynağı olarak kabul edilir (Şentürk 2019: 136). Nitekim *Âşıkpaşazâde*'nin bildirdiğine göre Osman Bey bu rüyayı Şeyh Edebalî'ye anlatınca şeyhi de ona ve nesline padişahlığın müjdelendiğini söyler. Osman Bey de bunun üzerine kılıcını kuşanıp ilk fethini gerçekleştirir ve İnegöl yakınlarında Kulacak adında bir hisarcığı ele geçirir (2021: 26-27).

Osmanlı tarihiyle ilgili bilgi veren ilk isimlerden biri olan Yazıcızâde Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eseri, bir Oğuz ve Selçuklu tarihi olmasına rağmen yukarıdaki bilgilere paralel olarak Osmanlıların müjdelendiğini ifade eder:

Nitekim revândur Selâtîn-i Rûm
Ki 'âlemde vaz' itdiler hoş rûsûm

Gazâ vü cihâd idi anlara kâr
Anuñ-çün kılurlar cihânda karâr

Halef oldu anlara Sultân Murâd
Dahı artug ider olardan cihâd

Du'âlar kılur cümle rûhânîler
Ki dâyim duta devri 'Osmânîler (Bakır 2008: 34)

Yazıcızâde Ali Sarı Saltuk menkıbesi ve *Âşıkpaşazâde*'nin bildirdikleriyle benzer ifadeler kullanmıştır. Bu ifadelerin ortak noktası ise Osmanlının gaza anlayışıyla dünyaya hükmetmesi, hükmettiği yerlerde ilahî adaleti sağlama düşüncesidir. Bu kaynaklardan anlaşıldığı gibi kızılcelma anlayışı ve söylemi İslam'la da ilişkilendirilerek gaza anlayışıyla birlikte ele alınır. Bu anlayışa göre Osmanlının fethedeceği yerlerde İslam hüküm sürer. Nitekim Osmanlı padişahlarının gazi veya şehit olarak zikredilmesinin temelinde de bu anlayış yer almaktadır. Dolayısıyla Osmanlıdaki kızılcelma, kutlu kabul edilen padişahın hedef gösterdiği, sefere çıktığı yerlerdir. Padişahın tuğu (tuğ-ı hümayun) da bu seferler sırasında ordunun önünde yer alarak padişahı temsil eder ve askerler de aynı zamanda manevî bir bağlılıkla onun peşinden gider. Zamanla "kızılcelma" diye adlandırılacak ideal önce bu düşünceler çerçevesinde şekillenmiştir. Daha sonra da doğrudan kızılcelma adıyla ya da kızılcelma ruhuyla sembolik olarak edebiyata yansımıştır. Bu çalışmada da önce "kızılcelma" sözcüğünün kullanıldığı birkaç şiir örneği; ardından tuğun şekli, işlevi ve bulunduğu yer; daha sonra da tuğ aracılığıyla Osmanlı kızılcelmasını ifade eden cihan hâkimiyeti anlayışı ile ilgili beyitler verilecektir.

Böylece Osmanlıdaki kızılrelma idealinin şiire yansımaları ve Aşkî'nin “tuğ” aracılığıyla anlattıklarının bu ideal ile olan paralelliği görülecektir.

Klasik Şiirde “Kızılrelma” Örnekleri

Türk tarihi ve edebiyatında kızılrelmanın sınırları kesin olarak belli değildir. Kızılrelma bazen coğrafi olarak önemli ve belirli bir yerin fetih amacına karşılık gelse de bazen de bir ideali, bir ülküyü temsil eder. “III. Selim zamanına kadar kızılrelmadan kasıt Roma idi ve aynı zamanda zaferi temsil ederdi.

Müslümanlar kızılrelmaya dek fetihler yapmalı” söyleminin halk arasında yaygın olmakla birlikte bunun aslını, esasını bilen yoktu, der ve yine de coğrafya olarak bazı tanımlamalardan dolayı kızılrelmanın belli bir yer olduğunu ve Macaristan'ı işaret eder. Evliya Çelebi ise Budin'de bir Kızılrelma Sarayı ve Estergon'da bir Kızılrelma Cami'sini tasvir eder. Bu bilgiler doğrultusunda kızılrelma diye bir yer mevcuttu ve Macaristan seferinden dönen gaziler halk arasında bunu yaymıştı. Yeniçerilerin arasında yaşatılan bu düşünce zamanla bir zafer sonucu olarak kullanılmaya başlanmıştı ve Türk'e göre en son, en uzak coğrafi nokta kızılrelma idi” (Pakalın, 1971: 278).

Kızılrelma ilk olarak belli yerler için kullanılırken zaman içinde bir ideale dönüşür ve bu ideal cihan hâkimiyetidir.

“Kızılrelma” sözcüğünü kullanan şairler, yukarıdaki bilgilere paralel olarak birbirinden farklı yerleri işaret eder. Örneğin; Aşkî'nin “kızılrelma” sözcüğünü kullandığı şiirinde gazi padişahın kızılrelma düşüncesiyle Viyana Kalesi'ni korkuya vererek kâfirlerin üstüne asker gönderdiğini ve onların ülkesini yağmayla harap edeceğini söyler:

Gün gibi kişver açup şemşîr-i feth-efzâ ile
Mülk-i küffârı harâba viriser yagma ile
Beç hisârın virüp eyvâya kızıl alma ile
Şâh-ı gâzî yine leşker çekdi küffâr üstüne (Aşkî, Mus. 60/3)

Padişahın “kızılrelma” düşüncesiyle Viyana'ya sefer düzenlediğini söyleyen şairin Viyana'yı kızılrelma mı yoksa kızılrelmaya gidecek bir yol ya da kızılrelmaya dâhil bir yer mi olarak gördüğü kesin değildir. Çünkü Aşkî ile çağdaş isimlerden Lâmiî Çelebi'nin tarif ettiği kızılrelma ise günümüzde Budapeşte olarak bilinen Budin'dedir. “Lâmiî, *İbretnâme* adlı eserinde Kızılrelma olarak Estergon'da bulunan zengin, ihtişamlı bir katedralden bahsedilmiş ve o katedral, Lâmiî'nin ölümünden sonra 1543'te fethedilerek camiye dönüştürülmüştür” (Karaca 2024: 17-18). Fakat Viyana'yı işaret eden Aşkî, Lâmiî'den sonraki yıllarda da yaşayan Kanûnî döneminin bir askeri olduğu için ve o dönemlerde Viyana'nın fethinin önemi nedeniyle orayı veya sonrasını işaret etmiştir. Dolayısıyla çağdaş sayılan şairlerin söyleminde de kızılrelma ile ilgili yıldan yıla farklılık görmek mümkündür. Aşkî gibi asker bir şair olan Taşlıcalı Yahyâ Bey ise bir şiirinde kızılrelmayı Roma ile anarken Kanûnî için yazdığı kasidesinde “*Almanya ile Avusturya ülkelerinin, kızılrelmanın alt üst edilmesi padişahın elindedir*” der:

Elindedür Kızıl Elmayı kılsa zîr ü zeber

Nite ki mülk-i Ferenduş ile Alamanı (Taşlıcalı Yahya, K. 9/36)

Âşık Çelebi ise Osmanlı sancağını kızılmaya ulaşmış olarak tasvir eder:

Kızıl Elmada görenler mehçe-i sancâgunı
Sandı sîb-i müslimîdür ki nihâl üstindedür (Âşık Çelebi, Trkb. 4/1)

Beyitte; “kızılmada sancağın hilalini görenler, onu, fidan üstündeki Müslüman elması sandı” ifadeleri yer alır. Eğer bu söylem sadece şairin hayal dünyasından ibaret değilse ona göre o dönemde kızılmaya ulaşılmıştır ve Roma ya da Viyana’nın fethi gerçekleşmediği için muhtemelen şaire göre kızılma, o dönemlerde fethedilen ve Evliya Çelebi’nin “kızılma” diye bahsettiği Budin’dir. Âşık Çelebi, Kanûnî’ye sunduğu bir kasidesinde ise kâfirlere korku salarak kızılmaya kadar gidilmesini ve orada galip gelinerek İslam sancağının dikilmesini dilemekte, kesin olarak bir yer belirtmemektedir:

Dikilsün sancak-ı İslâm sîb-i Müslimî yensün
Salup eyvânı ehl-i nâra ‘azm ide Kızıl Elmaya (Âşık Çelebi, K. 13/13)

Âşık Çelebi’den verilen her iki beyitte dikkat çeken “sîb-i Müslimî” (Müslüman elması), kâfirlerin kızılmasına karşı oluşmuş bir deyim gibi görünmektedir. Buradaki Müslüman elmasından kasıt, sancaktaki hilaldir. Zaten önceki beyitte geçen “kızılmada sancağın hilalini görenler, onu, fidan üstündeki Müslüman elması sandı” ifadeleri de buna işaretir. Böylece şairler, kızılma diye tasvir edilen yerlerde İslam sancağının dikilmesini, Osmanlının egemen olmasını dilemektedir. Filibeli Vecdî de Âşık Çelebi’nin söylemine benzer olarak “*kâfirlere telaşı, korkuyu salarak kızılmaya gittin; (orada) İslam sancağı dikildi, Müslüman elması yetiştirdi*” ifadelerini kullanır:

Dikildi râyet-i İslâm sîb-i Müslimî bitdi
Salup eyvâyı ehl-i nâra gitdün Kızılma’ya (Şen 2017: 204)

Nev’î ise padişahın bundan sonra düşmanların başını kan revan içinde bırakıp üzengisine fethedilecek yer olarak kızılmayı (hedef) göstermesini ister:

Şimden girü idüp ser-i a’dâyı gark-ı hûn
Kılsın rikâbına Kızılma’yı dâr-ı feth (Şen 2017: 207)

Nev’î’nin bu beytinde kızılma olarak tanımlanan yerin belli bir yer olup olmadığı kesin değildir. Çünkü beyitten “*ordu içinde yaygın olan söyleme göre padişahın hedef göstereceği yer kızılmadır*” anlamını çıkarmak da mümkündür. Bu ve diğer beyitlerden anlaşıldığı gibi kızılma bazen belli bir yere işaret ederken bazen de belli bir yerden ziyade fethedilecek yerlere karşılık kullanılmıştır. Kızılmanın coğrafyası ile ilgili görülen farklılığın nedeni ise farklı zamanlarda asıl hedefin farklı yerler olmasıdır. Fakat bütün örneklerde aynı olan şey, kızılmanın amacıdır ve o da İslam sancağı altında Osmanlının cihan hâkimiyetidir. Verilen şiir örneklerinin tamamında vurgulanan fikir, Osmanlının hâkimiyet alanını olabildiğince ileri götürmek ve bu amaç uğruna padişaha sadakati dile getirmektir. Zaten Ömer Seyfettin’in “*Kızılma Neresi?*” adlı hikâyesi de başından beri verilen bu bilgiler doğrultusunda yazılmıştır. Hikâye, gördüğümüz şiir örneklerinden yaklaşık 400 yıl sonra

yazılmış olsa da şiir örneklerinde olduğu gibi 16. yüzyılın kızılmaya ile ilgilidir. Hikâyeye göre sefere çıkma iddiaları nedeniyle ordu, padişah otağının biraz uzağında “kızılmaya dek” naraları atar. Bunun üzerine padişah, maiyetindekileri toplar ve kızılmaya neresi olduğunu sorar. Kimi Viyana, kimi Roma, kimi Hint, kimi Çin, kimi Kafdağı’nın ardı cevabını verse de hiçbiri emin değildir. Padişah da orduda nara atan üç kişiyi getirip onlara ayrı ayrı kızılmaya neresi olduğunu sorunca üçü de benzer ifadelerle “kızılmaya, padişahın bizi götüreceği yerdir” cevabını verir. Nihayetinde padişah da anlar ki kızılmaya, onun gitmek istediği, Hakk’ın onu göndereceği yerdir (Ayçiçek yty: 38-48). Aşkî de buna benzer olarak padişahı temsil eden tuğun peşinden “dünyanın uç sınırına” varmayı temenni ederken daima onun peşinde olacağını söyleyerek de sadakatini gösterme çabasındadır.

Yine bu şiirlerin tamamında “gaza” anlayışının vurgulanması diğer bir ortak noktadır. Diğer şairler kızılmaya İslam sancağının dikilmesini, Aşkî ise tuğun oralara kadar gitmesini dilemektedir. Onlara göre ikisi de aynı amaca hizmet eder. Çünkü tuğun gittiği yere İslam sancağı da gidecektir; çünkü kızılmaya, “Hakk’ın padişahı göndereceği yerdir”. Zaten Osmanlıdaki kızılmaya düşüncesinin temel kaynağı budur. Dinî ve politik düşünce ya da semboller aynı amaca hizmet için tek çatı altına alınmış ve böylece seferlere hem meşru bir zemin hazırlanmış hem de ordunun motivasyonu arttırılmıştır. Aşkî de bu düşüncesini, padişah tuğunun dünyaya hâkim olması temennisiyle dile getirmiştir.

Aşkî’nin padişah tuğunu işlediği şiirlerinde benzer söylemler karşımıza çıkar. Bazı beyitler tuğun şekli, işlevi ve bulunduğu yer ile ilgiliyken bazı beyitler de tuğun peşinden hedef gösterilen yere, dünyanın uç sınırına, kızılmaya dek gaza amacıyla gidilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla Aşkî’nin beyitleri de buna paralel olarak iki başlık altında incelenecektir.

Tuğun Şekli, İşlevi ve Bulunduğu Yer

Tuğ, klasik Türk şiirinde en çok şekli ve uzun boyu itibarıyla ele alınıp işlenmiştir. Sevgilinin boyu servi gibi, tuğ gibi uzun boylu olarak tasvir edilir. At kıllarından olan tuğun saçakları ise sevgilinin saçları olarak tasvir edilir. Uzun bir sırtık veya mızrağın ucuna geçirilmiş top bir insan kafası gibi düşünülürse bu kıllar da onun etrafını saran saçlara benzetilmiştir. Saç, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olup aşkla ilgili şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır. Sevgilinin bir padişah olarak tanımlandığı bu edebî gelenekte, saç da dâhil sevgilinin güzellik unsurları, onun ordusu kabul edilir. Sevgilinin saçları genel olarak âşığı tutsak etmiş sihirli yılan, kement, kanca veya zincire benzetilir. Dolayısıyla kesret ve bir esaret aracı olan saç, sevgilinin vahdet ve bir hazine olan yüzüne ulaşmaya bir engeldir. Ama âşık o yılanı, o zincire bir kere yakalandığı için artık kurtulamaz. Sevgili, saçları ile âşığı istediği yere sürükler, savurur.

Tuğla ilgili verilen bu bilgilere paralel olarak aşk şiirlerinde tuğun kendisi hükümlerlik temsili; atkuyruğunun kılları kâkül, perçem gibi güzellik unsuru; kuyruğun takıldığı uzun mızraklar da sevgilinin servi boyuyla ilişkilendirilerek kullanılmış ve böylece sevgili, tuğ sahibi bir padişah olarak

tasvir edilmiştir. Örneğin; Aşkî'nin aşağıdaki şiirinde, güzellik ülkesinin sultanı ve güzeller ordusunun padişahı olan sevgilinin bakışları kılıç, boyu ve saçları da tuğ olarak tasvir edilmiştir:

Kâmeti vü zülfi tuğı gamzeler şemşîridür
Tahtgâh olsa ana gönlüm serîri yiridür
Hak budur kim kişver-i hüsnün müselleme eridür
Leşker-i hûbâna şimdi şâh olan Beg-zâdedür (Aşkî, Mus. 109/6)

Tuğun bu şekilden hareketle saç, boy, padişahlık sembolü gibi ifadeler, savaşla ilgili veya padişahın övüldüğü şiirlerde ise siyasî-askerî bağlamda kullanılmıştır ki şiir örneklerini göreceğimiz Aşkî'nin kullanımları da ekseriyetle bu bağlamdadır. Aşkî, tuğu uzun boylu, saçları dağınık bir sevgiliye benzetirken kendisini ve orduyu, o sevgilinin peşinden koşan âşıklar olarak tasvir eder. Ona göre padişahı temsil eden tuğ daima gaza yolundadır ve ordu da aşkla onun peşindedir. Ordu içinde yaygın olan “*Padişahım, biz senin uğrunda ta Kafdağı'nın ötesine, kızılmaya dek varırız*” (Gökyay 2022: 559) söylemine paralel olarak Aşkî de dünyanın en uç sınırına kadar tuğun peşinden aşkla gideceğini söyler. Şair, “tuğ” redifli kasidesinde, bu bilinçten hareketle önce padişahın tuğunu kıvrım saçlı ve servi boylu bir sevgiliye benzetir; ardından da onun bir padişah gibi ordu sevk ederek ülkeler fethettiğini söyler:

Bir serv boylu şâhid-i müşgîn-külâledür
Leşker çeküp vilâyet açar husrevâne tuğ (Aşkî, K. 25/3)

Şair, bu beyitte tuğun saçaklarını sevgilinin saçına benzeterek aslında dolaylı olarak ona nasıl bağlı olduğunu ve her nereye giderse onun peşini bırakmayacağını belirtir. Buradaki tuğ aslında padişahı temsil ettiği için şair aslında padişaha olan bağlılığını, sadakatini dile getirmektedir. Çünkü bu edebî gelenekte sevgiliyi görme umuduyla onun mahallesindeki köpeklerle arkadaş olmaya, sevgilinin kapı eşiğinde toz olmaya razı olan âşık, kendisini esir eden saç dâhil sevgilinin hiçbir güzellik unsurundan vazgeçmez.

Tuğun şekil ve işlevi açısından değinilmesi gereken bir diğer özelliği onun servi gibi uzun boylu olmasıdır. Çünkü hükümrânlık temsili olan tuğun seferler esnasında hükmettiği kesim tarafından görülmesi gerekir:

Tören ya da seferlerde taşınan tuğlar konaklama ve savaş düzeninde ait oldukları birliklerin önünde yere dikilirdi. Bu muntazam diziliş ordunun tertibini gösteriyordu. Padişah da ilk bakışta görülebilen ve hangi birliğe ait olduğu bilinen bu uzun tuğlar sayesinde orduyu yönetip yönlendirebiliyordu. Ayrıca ordu sefere çıkarken çıkartılan padişah tuğları ilk konaklama yerine götürülüp padişah çadırının önüne dikilirdi; padişah oraya varınca da bu tuğlardan iki tanesi önden sonraki konaklama alanına götürülürdü. Bu durum son konaklama yeri ve savaşılacak alanın sınırına kadar devam ederdi. Savaşın neticesine göre de zafer görmüş tuğ olarak geri dönerdi (Çoruhlu 2012: 331).

Tuğu şekli bakımından şiirine konu eden Aşkî, onun servi gibi uzun olmasına vurgu yapar:

Sahrâda konsa gül gibi otağ-ı şehriyâr
Serv-i sehî-sıfat dikilür âsitâna tuğ (Aşkî, K.25/4)

Beyitte, padişah çadırının kurulduğu yerde, kapı eşiğine servi gibi uzun boylu tuğun dikildiği anlatılır. Böylece padişahın çadırı her yerden görünür ve ordu ona göre nizam alır. Kasidenin ilerleyen bölümlerinde ise konaklama yerlerinden ziyade sefer ve savaş sırasında son sınıra kadar giden tuğ anlatılır:

Zülfîn tağıtdı serv-i hırâmân olup gider
Dünyânun ister ucına varup tayana tuğ (Aşkî, K.25/14)

Tuğ, bu beyitte önce saçlarını dağıtmış ve salınarak yürüyen sevgili gibi tasvir edilmiş; ardından da onun dünyanın ucuna, son sınıra kadar gitmek istediği ifade edilmiştir. Tuğun saçaklarını sevgilinin saçına, boyunu da salınan uzun boylu sevgiliye benzeten şair, böylece dünyanın ucuna kadar her nereye giderse aslında onun (padişahın) peşinden gideceğinin mesajını verir. Bu beyitte aynı zamanda kızılelmanın ruhuna da gönderme vardır; çünkü daha önce değinildiği gibi yaygın anlayışa göre kızılalma, padişahın hedef gösterdiği yer veya dünyanın son sınırıdır. Nitekim bu mesaj, bir sonraki beyitle birlikte daha belirgin hale gelir:

Her bir kılında kâkülünün bin gönül yatur
Ne mülke ister ise çeker nâzükâne tuğ (Aşkî, K.25/14)

Beytin ilk mısrasında tuğun saçakları bu defa sevgilinin kâkülüne benzetilmiş ve onun her bir kılında bin gönlün yattığı; ikinci mısradan da onun, bu gönülleri istediği ülkeye nazikçe götüreceği anlatılır. Tuğun her bir kılında bin gönlün yatması, ona bağlı ordunun büyüklüğünü ifade eder. Üstelik tuğ, bu orduyu istediği yere nazikçe götürmektedir, zorlamayla değil. Bu da ordunun tuğa, yani padişaha olan sadakatini gösterir ve bu, “kızılmaya dek padişahın peşinde olma”nın farklı bir ifadesidir. Asker bir şair olan Aşkî de böylece tuğ aracılığıyla padişahın emirlerine aşkla koştuğunu dile getirir ve padişaha bağlılığını göstermeye çalışır. Şairin başka bir kasidesinde de tuğ övgüsü yapılırken yukarıdaki iki beyitle benzer şekilde Osmanlı tuğu uzun boylu bir güzel, dağınık saçları da gönüllerin toplanma yeri olarak tasvir edilir:

Sehî-kad şâhid-i feth ü zaferdür tuğ-ı ‘Osmânî
Gönüller mecma’ıdır ser-be-ser zülf-i perişânı (Aşkî, K.26/1)

“Tuğ” redifli kasidenin bir sonraki beytinde ise şair, dağınık saça benzettiği tuğun saçaklarının rengi hakkında bilgi verir:

Hinnâ degül saçında meger kim bulaşdı kan
Hûn-ı ‘adûyı içen iken kana kana tuğ (Aşkî, K.25/16)

Beyitte; tuğun saçaklarının kırmızı olduğu ve bu kırmızılığın kınadan değil, tuğun düşman kanını kana kana içmesinden kaynaklandığı söylenir. “Tuğdaki at kıllarından tepeye doğru olanlar siyah ve beyaz renkte iken alt kısımlarda yer alanlar kırmızıya boyanıp dağınık halde bırakılırdı. Topun güneşi temsil

ettiği düşünülürse bu kıllar da güneşin ışınları olarak kabul edilirdi” (Pakalın, 1971: 522-23). Şair de bu durumdan hareketle tuğdaki kırmızıyı fetihlerde öldürülen düşman kanıyla ilişkilendirmiştir. Kasidenin başka bir beytinde ise tuğun kırmızıya boyanan kılların üstündeki beyaz kıllarından ve ince, uzun yapısından hareketle onu orduya rehberlik eden başı ağarmış, zayıf bir azize benzeten şair, böylece baştan aşağı bir tuğ tasviri, onun işlevi ve bulunduğu yeri şiirinde anlatmış olur:

Cismi nahîf ü başı agarmış ‘azîzdür

Reh-berlik eylese n’ola pîr ü cüvâna tuğ (Aşkî, K.25/23)

Tuğun Kızılma Anlayışıyla İlişkisi

Kızılma, yukarıda verilen bilgilere paralel olarak ve daha genel bir tanımla “Osmanlı cihan hâkimiyeti” düşüncesini temsil etmektedir. Kızılmanın neresi olduğuyla ilgili kaynakların mutabık olmaması ve farklı dönemlerde farklı coğrafyaların isminin geçmesi dolayısıyla bu söylemi bir şehir veya bölgeyle kesin olarak ilişkilendirmek, tanımı kısmen eksik bırakacaktır. Fakat “Osmanlı cihan hâkimiyeti” düşüncesi hem söz konusu bölgelerin tamamını kapsamaması hem de edebî örneklerde bazen bu bağlamda kullanılması nedeniyle bu genel tanımı kızılmaya daha uygun kılmaktadır.

Osmanlı dönemindeki kızılma, daha önce de değindiğimiz ve şiir örneklerinde gördüğümüz gibi İslam’ın gaza anlayışıyla ilişkilendirilmiştir. Kızılmanın ilk ortaya çıkışıyla ilgili verilen bilgiler doğrultusunda Sultan I. Murad’ın Peygamber’i rüyasında görmesi ve kızılmaya dek ona fetihler yapmasının emredilmesi (Şen 2017: 199-200), bu tespiti destekler niteliktedir. Ayrıca Osmanlı padişahlarının övüldüğü kasidelerin büyük bir kısmında sözü edilen padişahlar da hep bu vazifeyle anılmış, yaptıkları fetihler bu düşünceyle açıklanmış; padişahlar, kendi döneminde İslam’ın öncü temsilcisi olarak anlatılmıştır. Üsküdarlı Aşkî ve diğer birçok şairde bu düşünce açıkça görülür. Aşkî’nin pek çok şiirinde olduğu gibi “tuğ” redifli kasidenin hemen ilk beytinde de bu düşünce karşımıza çıkar:

Baş oldı çünkü leşker-i sâhib-kırâna tuğ

Serhadd-i ‘âleme n’ola dikse nişâne tuğ (Aşkî, K.25/1)

“Tuğ, dünyanın sınırına nişan dikse (buna) şaşılmaz, çünkü kutlu padişahın askerlerine öncü oldu” anlamındaki bu beyit, aslında ordu içinde yaygın olan “*Padişahım, biz senin uğrunda ta Kafdağı’nın ötesine, Kızılma’ya dek varırız*” söylemi ile benzerdir. Bu söylemdeki “Kafdağı’nın ötesi”, beyitteki “dünyanın sınırı” (serhadd-i ‘âlem) ifadesine denk gelir. Böylece kızılmanın sınırı ve tuğun varması gereken yer olarak bütün dünya gösterilir. Beyitte, padişahın dünyaya hükmetmesine şaşılmanması gerekliliği de padişahın kutlu olmasına bağlanmıştır. Bunun sebebi de ikinci beyitte açıklanır:

Sâhib-kadem uğur eri bir ihtiyârdur

Kalmaz gazâ yolunda gider başa cânâ tuğ (Aşkî, K.25/2)

Beyitte, kutlu padişahın temsilcisi olan tuğ, ayağı uğurlu olan yol eri bir ihtiyar olarak tasvir edilmiş ve onun gaza yolunda durmadan canla başla gittiği anlatılmıştır. Bu beyit, önceki beyitle birleştirilirse

tuğ aracılığıyla padişahın bütün dünyada gaza için canla başla mücadele ettiği anlatılır. Yani padişah, Allah yolunda mücadele ettiği için kutlu sayılmıştır. Tuğun “ayağı uğurlu bir ihtiyar” olarak tasvir edilmesi ise onun gittiği savaşlardan galip gelmesiyle ilgilidir. Çünkü Osmanlıda ordunun sefere çıkması kararı alınınca ortaya çıkan tuğlardan ikisi, zafer görmüş olanlardan seçilirdi ve tuğlar savaş neticesine göre muzaffer olarak geri dönerdi (Çoruhlu 2012: 331). Tuğun bir ihtiyar olarak tanıtılması ise yine onun şekline bir göndermedir. Tuğun şekliyle ilgili bölümde belirtildiği gibi tuğun tepesindeki top ile alttaki dağınık kırmızı saçaklar arasındaki at kılları beyaz olurdu. Şair de bundan hareketle padişah tuğunu gaza yolundaki ak saçlı bir ihtiyara benzetmiştir. Şair, başka bir beyitte yine tuğun şeklinden dolayı saçakların bağlı bulunduğu topu yumurta gibi olan dünyaya benzetirken tuğun (padişahın) dünyayı fethetmesi ve ona hükmetmesini yine Allah'ın lütfuyla açıklar:

Avcına aldı beyze-i âfâkı feth ile
Nusret Hümâsına olalı âşiyâne tuğ (Aşkî, K.25/5)

Başka bir beyitte de karanlığa ışık tutacak olan padişah, şeriat ayı olarak tasvir edilir ve onun doğuya ya da batıya sefere çıkması durumunda, güneşin de her sabah önlerinde sadakatle tuğ çektiği anlatılır:

Ol mâh-ı şer' şarka vü ger garba kılsa 'azm
Her subh önince mihr çeker sâdıkâne tuğ (Aşkî, K.25/10)

Beyitten anlaşıldığı gibi padişah, Allah'ın şeriatını yaymak için gaza yolunun öncü neferi olarak övülür. Bundan dolayı Allah'ın yardımı onunladır. Şairin bu beyitte batı gibi doğuya da vurgu yapması, o dönemde kendisinin de katıldığı doğu ve özellikle İran seferlerinden kaynaklanıyor olmalıdır. Kanûnî dönemindeki bazı doğu seferlerine katıldığı bilinen şairin, Safevî savaşlarına katıldığı ve bunu şiirlerinde işlediği görülür (Pala 1983: 18-19). Dolayısıyla hem doğu hem batıda savaşlara katılan asker-şairin övgü konusu doğu ve batıda dünyanın uç sınırına kadar Osmanlı cihan hâkimiyetidir, yani Osmanlı'nın kızılmaya kadar dört yönde fetihlerin yapılması emri ve Osmanlıların müjdelendiği söylemi” (Şen 2017: 199-200), 15. yüzyıldan itibaren klasik edebiyatta, özellikle de padişahların övüldüğü kasidelerde yaygın bir gelenektir. Şair de bu geleneğe uyarak Osmanlı padişahına cihan hâkimiyetini, kızılmaya dek padişah tuğunun ulaşmasını dilemektedir. Bir sonraki beyitte bu durum daha açık şekilde ifade edilir:

Râm-ı licâm-ı devlet-i şâh ol diyü müdâm
Çalar semend-i dehre çeküp tâziyâne tuğ (Aşkî, K.25/11)

“Tuğ, kamçı çekip “Padişahın devletinin gemine boyun eğ!” diyerek dünya atına vurur da vurur” (Uzun 2011: 713) anlamındaki beyitte, Kanûnî'nin dünya hâkimi olduğu ve tuğunu (ordusunu) gönderdiği yerde onun hükmünün geçeceği vurgulanır. Çünkü padişah, Allah'ın gölgesidir ve gerekçe göstermeden eşsiz ordusunu istediği yere yönlendirebilir, tıpkı “Kızılelma Neresi?” adlı hikâyede anlatıldığı gibi:

İy zıll-i Hak tapun gibi 'âlemde kim çeker
Bî-misl ceyş ü tabl u 'alem bî-bahâne tuğ" (Aşkî, K.25/13)

Beyitte; padişah, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, temsilcisi olarak kabul edilir. 16. yüzyılda halifelüğün Osmanlıya geçişiyle birlikte bu söylem bir nevi meşru zemin kazansa bile aslında halifelikten önce bu anlayışın önceki yüzyılda da var olduğu bilinmektedir. Örneğin Osman Gazi ve I. Murad'ın rüyalarının anlatıldığı eserler veya Yazıcızâde Ali'nin yazdıkları 15. yüzyıla aitti. Bundan dolayı padişahın hikmetinden, hükmünden sual olunmaz ki o, bir gerekçe göstermeden tuğunu ve ordusunu istediği yere sevk edebilir. Ordudaki "*Padişahım, biz senin uğrunda ta Kafdağı'nın ötesine, kızılilmaya dek varırız*" (Gökyay 2022: 559) sözlerinin önemli motivasyon kaynaklarından biri de bu düşünce olmalıdır. Osmanlının ebedî saltanatı ve bütünlüğü anlamında kullanılan bu sözlerle (Gökyay 2022: 559) paralel olarak başka bir beyitte de tuğun Hızır gibi ebediyen kalma isteğinden dolayı başını gaza yoluna koyduğu anlatılır:

Bir başı var anı da gazâ yolına komış
İster ki Hızır gibi kala câvidâne tuğ (Aşkî, K.25/18)

Şairin tuğla ilgili diğer kasidesinde de geçen bir beyitte, yukarıdakiyle benzer olarak tuğun gaza yoluna çıkması durumunda, gazilerin de saflar halinde alaylar bağlayarak onun peşine düşeceği anlatılır:

Alaylar bağlayup saf saf düşer pâyine gâziler
Gazâ yolına 'azm itse hırâmânî hırâmânî (Aşkî, K.26/3)

Beyitlerde Osmanlı ordusunun seferleri İslam'ın gaza anlayışıyla açıklanırken padişahlar ve askerleri de gazi olarak anılır. Üstelik sadece Aşkî'nin şiirlerinde değil, yüzyıllar boyunca padişahların övüldüğü çoğu kasidede bu söylem karşımıza çıkar. Bu durum, çalışmanın başlarında da değindiğimiz gibi Osmanlının cihan hâkimiyeti fikrinin İslam'la uyumlu hale gelmesinden kaynaklanır. Seferlerin nedeni gaza ile açıklansa da sonuçta orada Osmanlının hüküm sürmesi amaçlanır.

Aşkî'nin kaside örneklerinde görüldüğü gibi "kızılirma" sözcüğü kullanılmadan Osmanlıda bu düşüncenin ruhu ve ordu içindeki karşılığı padişahın tuğu aracılığıyla anlatılmıştır. Kasidelerde vurgulanan Osmanlı cihan hâkimiyeti fikrinin aslında Osmanlıdaki kızılirma idealine denk geldiği anlaşılmaktadır. Aşkî de bu düşünceyle "kızılirmaya dek" demek yerine sembolik olarak "dünyanın en uzak, uç noktasına kadar" tuğun peşinden gideceğini söylemiştir. Yine verilen örneklerden anlaşıldığı gibi Aşkî, kızılirmayı bilmesine rağmen divanında bu kelimeyi kullanmak yerine daha çok sembolik olarak bu kelimenin ruhunu yansıtmayı tercih etmiştir. Birçok şiirinde karşımıza çıkan bu düşünce, onun iki kasidesinde padişahın tuğu aracılığıyla dile getirilmiştir. Kasidelerde "kızılirma" sözcüğü geçmez; ama sembolik olarak "kızılirma" ideali, tuğu oraya ulaştırma amacından bahis vardır. Diğer bir deyişle Aşkî, "Osmanlı cihan hâkimiyeti" fikrinin ordu içinde nasıl algılandığı ve yaşatıldığını bizlere "tuğ" aracılığıyla yansıtmıştır.

SONUÇ

Osmanlı edebiyatında bazen belli bir yerin fethi ile ilişkilendirilen kızılma, bazen de fethedilecek, padişahın hedef gösterdiği yer veya Osmanlının cihan hâkimiyeti karşılığında kullanılmıştır. Bu konular, şiirlerde, özellikle de kasidelerde sıklıkla işlenir. Fakat şairler, “kızılma” sözcüğünü bilmesine rağmen daha çok onun ruhunu yansıtmıştır. Dolayısıyla Osmanlıdaki kızılma anlayışını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için “kızılma” sözcüğünün geçmediği, ama onun ruhunu yansıtan örneklerden de yararlanmak gerekliliği, Aşkî'nin “tuğ” redifli kasidesinde görülmüştür. “Kızılma” sözcüğünün kullanıldığı şiir örnekleri ile Aşkî'nin kasidelerinde anlatılanların gösterdiği benzerlik de bu tespiti doğrular niteliktedir. Üstelik bu tespit sadece kızılma ile sınırlı olmayıp birçok başka konuda geçerliliğini korur. Çünkü bilindiği gibi bu edebî gelenek aynı zamanda bir mazmun geleneğidir. Aşkî de bu bağlamda padişahın tuğu aracılığıyla Osmanlıdaki kızılmanın ruhunu anlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bakır, A. (2008). *Yazıcızâde 'Ali'nin Selçuk-nâme isimli eserinin edisyon kritiği (giriş-metin dizin)*. [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Çavuşoğlu, M. (1977). Yahyâ Bey dîvan. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çoruhlu, T. (2012). “Tuğ”, DİA, C.41, ss. 330-32.
- Derviş A. Â. (2021). *Âşıkpaşazâde tarihi* (B. Güneş, Çev.). Çağdaş Kitap.
- Ergin, M. (2008). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2022). “Kızılma”, DİA, C.25, ss. 559-60.
- Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Say Yayınları.
- Karaca, S. (2024). Lâmiî'nin Mukaddimelerindeki kudretli hükümdar Kanunî Sultan Süleyman, *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (10), ss. 1-21.
- Keskin, N. İ. (2009). *Sosyal hayatın 17. yüzyıl dîvân şiirine yansımaları ve anlam çerçeveleri*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Kılıç, F. (2018). Meşâ'irü's-sua'râ, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036_asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0
- Kılıç, F.(2017). Âşık Çelebi Dîvânı <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi.
- Pala, İ. (1983). *Aşkî, hayâtı, e- 334 -debî şahsiyeti ve dîvânı -2 cilt-*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Seyfettin, Ö. (yty). *Ömer Seyfettin'den seçme hikâyeler*. (E. Ayçiçek, Haz.). <https://esenler.bel.tr/wp-content/uploads/2021/04/Omer-Seyfettin-Secme-Hikayeler-icler.pdf>
- Şahin, E. (2011). *Bâkî divanı'na göre 16. yüzyıl Osmanlı toplum hayatı*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Şen, Y. (2017). Klasik Türk şiirinde kızılma. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3(4), ss.197-217.
- Şentürk, O. (2019). *Hâkimiyetin sembolü: Kızılma. Türkiyat Dünyası Araştırmaları*, 125(242), ss. 131-140.
- Uzun, S. (2011). *Üsküdarlı Aşkî divanı tenkitli metin, nesre çeviri ve 16. yy. Osmanlı hayatının divandaki yansımaları*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.